ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

№ 12 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1959

A.R.A.R.@

ԽՈՍՔ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

Գ. ԱԲՈՎ

Սովետական մեր հայրենիքի մայրաքաղաքում, Երևանում, բարձրանում է այսօր Սասունցի Դավթի արձանը: Հայ ժողովրդի պատմական անցյալի, նրա հերոսական պայքարի արձանն է դա:

Դարեր շարունակ հայ աշխատավոր մարդը դիմագրավել է մեր երկրի վրա հարձակվող օտարերկրյա զավթիչներին՝ կյանքի և մահու կռիվ է մղել նրանց դեմ:

Դարեր շարունակ հայ գյուղացին ու արհեստավորը ըմբոստացել են սեփական հարստահարիչների դեմ, որոնք ժողովրդի ջանքերով ստեղծված բարիքները անարգել ուզում էին հանձնել Մսրա մելիքներին, ցանկանում էին օտարի ստրուկը դարձնել հայ աշխատավոր տղամարդկանց ու կանանց, որ նրանք թշնամու երկանքներն աղան, նրա ուղտերը բառնան:

Հայ ժողովրդի թշնամին էին նաև դավաճան մերուժանների վերջին նողկալի տականքները, որոնց 1920 թվականին իրենց վճռական կամքով մեր երկրից դուրս վռնդեցին Սասունցի Դավթի արժանավոր հաջորդները՝ Հայաստանի ռևոլյուցիոն բանվորը, գյուղացին և աշխատավոր մտավորականը:

Բռնակալների դարավոր ճնշման ներքո, յուրաքանչյուր ահավոր ավերածությունից հետո, հայ գյուղացին նորից իր եղունգներով փորփրում էր Հայաստանի քարերն ու ծերպերը, խաղող ու ցորեն էր աճեցնում մեր անջրդի լեռնալանջերում: Մեր արհեստավորները իրենց մթին նկուղներում ստեղծում էին անզուգական բեհեզ ու կերպասներ. մեր հովիվները երկնամերձ լեռներում աճեցնում էին նրբագեղմ ոչխարներ:

Բայց նրանք բոլորն էլ իրենց ստեղծած բարիքներից մնում էին զուրկ:

Նրանք չէին կորցնում հին, շահագործող աշխարհը վերացնելու և սեփական, նոր աշխարհը ստեղծելու հույսը: Մեր հմտալեզու գուսանները գյուղացու և արհեստավորի ցուրտ ու խոնավ հարկի տակ հյուսում էին աշխատավորության տենչերի ու երազների վեպը: Նրանք անմահացնում էին գառնարած Դավթի, ժողովրդի իրավունքն ու արդարությունը պաշտպանող Դավթի, հափշտակիչ պատերազմների թշնամի Դավթի, ժողովուրդների խաղաղությունն ավետարարող Դավթի հոյակա՛պ կերպարը՝ արդար աշխատանքով ապրող և հարստահարիչների դեմ ըմբոստացող մեր ժողովրդի կերպարը:

Փակված էր նա բռնության քարաժայռի մեջ՝ ինչպես Սասունցի Դավթի որբացած որդին՝ Մհերը: Չար էր հին աշխարհը. արգելակում էր նրա թռիչքը:

Բայց եկավ հանուր մարդկության արշալույսը, բարձրացավ լենինյան արևը: Նա կյանքի կոչեց մարդկային բոլոր կենսաբեր ուժերը:

Տեսավ Լենինը ժայռի մեջ փակված Սասունցի Դավթի որդուն՝ հայ ժողովրդին և կոչ արեց՝ ազատագրման:

Ռուսաստանի բանվորների ջլուտ բազուկները, ռուսական տափաստանների նոր Մուրոմեցները օգնության ձեռք մեկնեցին քարայրի մեջ փակված հայ ժողովրդին: Եվ դուրս եկավ մեր ժողովուրդը՝ իր նոր կյանքը, իր իսկական երջանկությունը ստեղծելու համար:

Պողպատե զրահ հագած բազմահազար Քուռկիկ Ջալալիներն են այսօր հռնդում մեր դաշտերում և լեռնալանջերում: Անսպառ եռանդով բազմահազար մեր մեքենաներն են պտտվում պողպատամյան մեր գործարաններում: Մեր երջանկությունն ստեղծող նոր Սասունցի Դավիթներն են, որ փարում են նոր օրերի այդ Քուռկիկ Ջալալիներին:

Լենինի և լենինյան պարտիայի պատգամներին հավատարիմ հայ ժողովուրդն այսօր հպարտությամբ է վեր հանում իր բազմադարյան մաքառումների խորհրդանշան Սասունցի Դավթին:

Քուռկիկ Ջալալին՝ մեր ժողովրդի ստեղծագործական թռիչքի այդ անսանձ երիվարը այսօր նորից արթնացել է, ասես, և կարկում է իր սմբակը քարաժայռերին, որ երկրի ընդերքից է՛լ ավելի ուժգին դուրս հորդի աշխատավորներին եռանդ ու հավատ ներշնչող նոր Կաթնաղբյուրը:

Թող հավերժ մնա Սասունցի Դավթի՝ մեր ժողովրդի պատմության այս հուշարձանը:

Թող հավետ ապրի Սովետական հայ ժողովուրդը, որ մեր մեծ Միության անխախտ ընտանիքում անդուլ մասնակիցն է կոմունիզմի կառուցման: Թող հավետ ապրեն լենինյան ուսմունքը և այն իրականացնող Լենինյան պարտիան:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԸ

ԱՐՁԱՆԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

Ձնայած վաղահաս սառնամանիքին, կայարանամերձ հրապարակի վերև ճախրում են ճերմակ, մոխրագույն, թխաթույր աղավնիները, զվարթ թևաբախումով կտրում են ձմեռային գորշ երկինքը, անշտապ ու անհոգ թառում կայարանի արևագույն շենքի քիվերին՝ քիչ հետո կրկին ճախր առնելու համար:

Մարդիկ, որ շարունակ հավաքվում, ամբոխվում են հրապարակում, մերթ նայում են ժայռակուտակ պատվանդանի վրա բարձրացրած Սասունցի Դավթի արձանին, որ դեռ պարուրված է ճերմակ ծածկույթով, մերթ երկնքում ազատորեն թևածող աղավնիներին, և խնդագին մի զգացում, վանելով դեկտեմբերյան սառնամանիքը, սրտերը թունդ է հանում արևաբորբ մի ջերմությամբ: Անցած բազում դարերի մեջ այդ ե՞րբ են աղավնիներն այսպես բարձր ու վես ճախրել հայոց երկնքում՝ առանց ռազմի բոցերից հալածվելու երկյուղի: Այդ ե՞րբ է եղել, որ հայ ժողովուրդը իր ազատասեր որդուն արձան կանգնեցնի սեփական ոստանի հրապարակում՝ ի տես քաղաքի շեմքով՝ կայարանով անցնող ու դարձող բազմությունների, ի տես աշխարհի:

Անկումներով ու վերելքներով լի դժվարին մի երթ է եղել հայ ժողովրդի անցած ուղին: Իր Դավթի նման նա սուսերամերկ խոյացել է ոսոխների դեմ, երբ լցվել է համբերության բաժակը: Պայքարել է նա, ու վիպել իր պայքարը, իր դյուցազնավեպում կերպարանել ազնիվ ցասմամբ լի Սասունցի Դավթին և նրա Թուր Կայծակին: Անցնելով դարերի փորձությունների միջով, հայ ժողովուրդը հասել է լենինյան պայծառ դարին, երբ նոր լույս է վառվել նրա ճանապարհին: Եվ վերածնված ժողովուրդը իր ազատ, ոգեշունչ աշխատանքով մարմին է տվել իր շքեղ երազին, կերտել է իր նոր ոստանը, իր շեն քաղաքները, կյանքով հորդուն ավաններն ու գյուղերը... Ու այսօր նոր Երևանի այս գեղաշեն հրապարակում կանգնեցրել է պղնձակերտ այս արձանը, որ մարդիկ խնդաղեմ նայեն ազատասեր ու խիզախ, հզոր ու արի, խաղաղ աշխատանք տենչող մարդկանց հանդեպ անսահմանորեն անձնվեր ու բարի, բռնակալների ու հարստահարիչների հանդեպ անողոք ու ցասմնալի Դավթին, վիպականորեն ազնիվ ու մարդկային, գեղեցիկ ու առնացի «Թլոր» Դավթին, ու հպարտ լինեն հայ ժողովրդի հերոսական անցյալի ու պայծառագույն ներկայի համար, այն բանի համար, որ նա գիտե քաջաբար կռվել ու ճարտարորեն կառուցել...

Միտինգ Երևանի կայարանամերձ հրապարակում՝ նվիրված Սասունցի Դավթի արձանի բացմանը: ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ՝ Սասունցի Դավթի արձանը:

Լուսանկար՝ Նեմրուքի

Հրապարակում շարունակում են ամբոխվել մարդիկ: Ժամը 4-ն է: Աշխատավորների դեպուտատների Երևանի քաղաքային Սովետի Գործադիր կոմիտեի նախագահ Գ. Փահլևանյանը Սասունցի Դավթի արձանի բացմանը նվիրված միտինգը հայտարարում է բացված: Հայկական ՍՍՌ Պետական Հիմնի հնչյունների տակ երկու պիոներներ դանդաղորեն իջեցնում են արձանը պարուրած ճերմակ քողը: Եվ ներկաների հիացումով լի հայացքների առջև բացվում է հոյակերտ արձանը:

Քուռկիկ Ջալալին ծառս է եղել ամեհի սլացումի մեջ, հողմը պոկում է նրա առատ բաշը: Ձախ ոտքով ասպանդակին կանգնած, աջով հենված թամբին, Դավիթը իր հաղթ ձեռքերով բռնել է Թուր Կայծակին: Նա կշռում է իր ահագնաթափ հարվածը՝ թշնամու գլխին իջեցնելու համար: Հայացքը լի է արդար ցասմամբ. խոշոր, արծվենի աչքերի վերև լարվել է հոնքերի աղեղը: Կա՞ ավելի ազնիվ ցասում, քան այն, որ մարմնացած է այս ազնիվ դեմքին...

Նայում են ներկաները երկար, նայում չթաքցվող հիացմունքով:

Ամբիոնից խոսք է ասում պրոֆեսոր Գ. Աբովը: Այնուհետև ձայնը տրվում է Երևանի էլեկտրատեխնիկական գործարանի անվանի խառատ Հ. Ղազանչյանին:

— Հայ ժողովուրդը,— ասում է նա,—իր հոյակապ էպոսի հերոսին այսօր տեսնում է պղնձակոփ կերպարանքով: Դարեր շարունակ նա պայքարել է ազգային անկախության և ինքնուրույնության համար: Պարսիկներն ու արաբները, մոնղոլներն ու սելջուկները, ասպատակելով մեր երկիրը, փորձել են կոտրել մեր նախահայրերի դիմադրությունը, բայց ապարդյուն: Մեր ժողովուրդն այսօր, սովետական կենարար արևի ներքո, ուժեղ է ու անպարտելի իր Դավթի նման:

Արվեստի վաստակավոր գործիչ Գ. Ահարոնյանն իր ելույթում նշեց արձանի հեղինակ, քանդակագործ Ե. Քոչարի ստեղծագործ շնորհակալ աշխատանքը:

— Ճիշտ մեկնաբանելով էպոսը,— ասաց նա,— քանդակագործը կարողացել է ստեղծել Սասունցի Դավթի գաղափարապես նպատակասլաց և գեղարվեստորեն արտահայտիչ ու դինամիկ կերպարը:

Հուզիչ ելույթ է ունենում Երևանի Ավ. Իսահակյանի անվան դպրոցի 9-րդ դասարանի գերազանցիկ աշակերտուհի Գ. Ադամյանը:

— Այս քանդակը,— ասում է նա,— յուրաքանչյուր դիտողի կըպատմի հայ ժողովրդի դարավոր պատմությունը, իսկ մեզ՝ դպրոցականներիս կոգեշնչի լինել ջերմ հայրենասեր, արի ու բարի, ինչպիսին Սասունցի Դավիթն է:

Միկրոֆոնին է մոտենում ռեսպուբլիկայի վաստակավոր արտիստ Ժան Էլոյանը: Նա մեծ հրայրքով արտասանում է մի հատված «Սասունցի Դավիթ» էպոսից:

Մէկ էլ որ զէնք առնէք մեր դէմ,
Թէ որ դուք կոխի գաք վեր մեզ՝
Քառսուն գազ խոր հորում ըլնէք,
Թէ ջաղացի ջոջ քարի տակ,
Տ'ելնի ձեր դէմ Սասնա Դավիթ,
Տ'ելնի ձեր դէմ Թուր-Կեծակին:

Հնչում են Դավթի այս խոսքերը լայնարձակ հրապարակով մեկ, արձագանք գտնում մարդկանց սրտերում:

Միտինգն ավարտված է: Բայց դեռ երկար ժամանակ Երևանի աշխատավորները սքանչացումով դիտում են Սասունցի Դավթի հոյակապ արձանը, որ վեր է խոյանում հայոց լեռնաշխարհից պոկված որձաքարի ժայռակտորների վրա...

digitised by A.R.A.R.@

ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾ ԵՐՎԱՆԴ ՔՈՉԱՐՆ ՈՒ ԻՐ ՆՈՐ ԳՈՐԾԸ

Կյանքի և ստեղծագործական զարգացման հետաքրքիր, բարդ և շատ ուսանելի ճանապարհ է անցել նկարիչ-քանդակագործ Երվանդ Քոչարը։

Նա ծնվել է Թբիլիսի քաղաքում։ Այնտեղ է նա ստացել նաև իր ընդհանուր նկարչական կրթությունը, ապա անցել է Մոսկվա, ուր ռուսական ռեալիստական արվեստի միջավայրում վերջնականապես ձևավորվել է որպես արվեստագետ։ Դա ռևոլյուցիայի առաջին տարիներն էին, երբ տիրող մթնոլորտը արվեստի ու նկարչության մեջ նոր ուղիների որոնումն էր՝ գտնել ռևոլյուցիոն գաղափարներին համահունչ նոր ու մեծ արվեստի կատարելագործված ձևեր։

Սակայն նորը գտնելու համար պետք է լավ գիտենալ հին արվեստը իր բոլոր արտահայտություններով ու նրբերանգներով։ Երվանդ Քոչարը որոշում է տեսնել նկարչության դասական հայրենիքը՝ Ֆրանսիան և Իտալիան։ Սկսվում է նրա թափառաշրջիկ կյանքը կապիտալիստական Եվրոպայի տարբեր քաղաքներում։

Որոնումների և համառ ուսուցման շրջան կարելի է համարել նրա արտասահմանում անցկացրած տարիները։ Փարիզը, Վենետիկը, Հռոմը իրենց մոնումենտալ ու փառավոր նկարչությամբ ու քանդակագործությամբ վառ ու անմարելի հետքեր են թողնում արվեստագետի հոգում։ Սակայն խորն է լինում նաև այդ նույն քաղաքների ժամանակակից արվեստի ավերար ազդեցությունը։ Նոր ռևոլյուցիոն արվեստ ստեղծելու համար այդ միջավայրը շատ աննպաստ էր։

Եվրոպայի դասական մեծ արվեստը քայքայման թմբկաններին իր մայրամուտն էր ապրում։ Անկումայնության ախտով վարակված արվեստի մոդայական նոր ուղղությունները իրենց բազմաթիվ իզմերով աճում էին սնկերի նման (ֆուտուրիզմ, կուբիզմ, էքսպրեսիոնիզմ, տաշիզմ, աբստրակցիոնիզմ և այլն, և այլն)։ Սկսվել էր արվեստի և բանականության կատարյալ տրոհումը։ Ռեալիստական արվեստին հակադրվելու, այն ժխտելու, «ռեալ իրականությունից կտրվելու» ձգտումը հասցնում էր այնպիսի անհեթեթությունների, երբ ներկի անիմաստ նետված բիծը համարվում էր նկար, կոմպոզիցիայի ատրիբուտներ էին դառնում պատառոտված թղթի կտորները կամ ժանգոտած թիթեղը։

Երիտասարդ արվեստագետ Քոչարը տարվում է մոդայական այդ ուղղություններով. նրան թվում է, թե այդ իզմերի մեջ կարող է գտնել նոր արվեստի որոնման իր ուղին։ Անսանձ խառնվածքի իր ամբողջ ուժով նա տարվում է ձևապաշտական փորձարարությամբ։ Բնածին տաղանդը իրեն զգացնել է տալիս և այդ ասպարեզում։ Ֆրանսիական շատ հեղինակավոր արվեստաբաններ նրան հռչակում են խոշոր նկարիչ-նորարար։ Սակայն ստեղծագործողի պրպտող միտքը չի շլանում այդ ժամանակավոր ու սին գովեստներով։ Նա զգում է, որ արվեստի որևէ մնայուն գործ դեռ չի ստեղծել։

ԵՐՎԱՆԴ ՔՈՉԱՐ

Վճռական ու շրջադարձային նշանակություն ունեցավ Քոչարի վերադարձը հայրենիք։ 1935 թվականի հայրենադարձների քարավանի հետ նա եկավ Հայաստան և ընդմիշտ հաստատվեց Երևանում։ Նա հայրենիք էր վերադառնում լի այն հավատով, որ իր ստեղծագործական որոնումները հայրենի հողի վրա, հարազատ ժողովրդի ծոցում ճիշտ ընթացք պիտի ստանան։

Սակայն այստեղ առաջին տարիները այնքան էլ ուրախալի չեղան նրա համար։ Ձևապաշտական արվեստի ծանր բեռը, որ բերել էր նա իր հետ, դեռ երկար տարիներ ճնշում էր նրան, խանգարելով իր տաղանդի կատարյալ բացահայտմանը։

Հայրենիքում ստեղծագործական նոր մեթոդը՝ սոցիալիստական ռեալիզմը իր լիինելության շրջանն էր ապրում։ Մի մեթոդ, որ միանգամայն անհարիր է ու անհաշտ ամեն տեսակի ձևապաշտությանը։

Որքան դառնություններ պիտի ճաշակեր Քոչարը, երբ փորձում էր իր կտավներում, թե քանդակներում բովանդակազուրկ ձևապաշտությունը հարմարեցնել կամ համատեղել սոցիալիստական ռեալիզմի բովանդակալից, ճշմարիտ արվեստին։ Նա խիստ քննադատության էր ենթարկվում իր արվեստակից ընկերների կողմից այդ անհաջող փորձերի համար։ Լինում էին, իհարկե, և հուսահատության և հուսալքման պահեր։ Սակայն արվեստագետը համառորեն շարունակում էր որոնումները։

1939 թվականը շրջադարձային նշանակություն ունեցավ նրա ստեղծագործական կյանքում։ Տոնվում էր հայ ժողովրդական անմահ էպոսի՝ «Սասունցի Դավթի» հազարամյակը։ Հոբելյանական հանձնաժողովը կոչ էր արել բոլոր հայ արվեստագետներին՝ մասնակցել համաժողովրդական այդ մեծ տոնին։ Հայրենասեր արվեստագետ Քոչարը չէր կարող անմասն մնալ այդպիսի մի միջոցառումից։ Սակայն ինչպե՞ս։ Էպոսի խիստ ժողովրդական, ռեալիստական ոգին ոչ մի կերպ չէր կարող տեղավորվել բովանդակազուրկ ձևապաշտության շրջանակների մեջ։ Եվ առաջին անգամ արվեստագետը ստեղծագործական լուրջ բեկում ապրեց։

Նյութը ինքը թելադրում էր հարցի ձևական լուծումը, մղում էր դեպի ռեալիզմ, դեպի ժողովրդական արվեստը։ Հայ ժողովրդի հանճարեղ ստեղծագործությունը դառնում է այն հրաշագործ բանալին, որը իսկական նորարարության ուղի է ցույց տալիս Քոչարին։ Առաջին անգամ նա գտնում է նոր, մեծ արվեստի ճիշտ ակունքները. ժողովուրդը, ժողովրդական ստեղծագործությունը՝ ահա այն ելակետը, որտեղից մեկնելով միայն արվեստագետը կարող է արվեստի հուզիչ ու գերող գաղտնիքներին տիրապետել։

«Սասունցի Դավիթն» է Երվանդ Քոչարին բերում նաև ստեղծագործական հաջողության առաջին ճշմարիտ բերկրանքը։

Ընդհանուր ճանաչման և խանդավառ ընդունելության են արժանանում նախ «Սասունցի Դավիթ» էպոսի ռուսական հրատարակության նրա նկարազարդումները։ Իր այդ նոր գործերի բովանդակությունն ու իդեալը տվել էր ինքը ժողովուրդը, հետևապես նկարիչը պետք է ընթանար ձևական-ոճական որոնումների և կոմպոզիցիոն հղացման ուղիով։ Այստեղ էլ նա գնում է ժողովրդական արվեստի հետքերով։ Հայ քարտաշների, որմնանկարիչների, քանդակի անանուն վարպետների փորձն է ճիշտ ուղի ցույց տալիս նկարչին։

«Սասունցի Դավթի» իր այդ նկարազարդումներում Քոչարը հետևել է մոնումենտալ արվեստի դասական օրենքներին՝ նրա գծային-պլաստիկ կոմպոզիցիային, լայն ընդհանրացումներին և ձևերի պարզ ներդաշնակությանը։ Սակայն Քոչարը չընթացավ դասական կամ ժողովրդական արվեստի սոսկ ընդօրինակման ճանապարհով։ Նա անհատական ժառանգությանը տվեց նոր հնչեղություն, այն հարստացրեց նոր ժամանակի արվեստի բարձր նվաճումներով։ Նա ստեղծեց նկարչության և քանդակագործության մի տեսակ համադրում, որը հնարավորություն էր տալիս մոնումենտալ ձևերի մեջ ռեալիստորեն մարմնավորել ինչպես ամենապարզ, այնպես և ամենավիթխարի գեղարվեստական հղացումները։ Իսկ ամենակարևորն ու նորը Քոչարի այդ գործերում՝ դա նրա նկարների գաղափարական և գեղարվեստական ամբողջությունն էր։ Բովանդակության խորը հումանիզմը, կենսահաստատ ուժը միանգամայն համապատասխանում էին կատարման զուսպ, ժլատ, բայց խորապես արտահայտիչ ձևերին։ Արտահայտչական միջոցների պարզությունը համահունչ էր պատկերած հերոսների ֆիզիկական և հոգեկան գեղեցկությանը, նրա գաղափարների վեհությանը։ Քոչարը չգնաց այն թեթև ուղիով, որով շատերը տարվեցին, երբ գույների բազմազանության և արտաքին շռայլ ճոխության մեջ կորչում էին նկարի թե՛ բովանդակությունը և թե՛ գաղափարը։ Ընդհակառակը, նա ընտրեց ժողովրդական արվեստին բնորոշ պարզության ուղին, գլխավոր շեշտը դնելով ոչ թե ձևապաշտների ինքնանպատակ գույնի, այլ ռելյեֆ, կայուն գծային արտահայտության և այդ միջոցով մարդկային բնավորությունների, նրանց արտահայտած գաղափարների խորը բացահայտման վրա։ Այդ նկարազարդումների հերոսները կարծես թե քանդակված լինեն քարի վրա, վրձինի գիծը մեղմ է ու լայն, բայց միաժամանակ հաստատ է, ինչպես քարտաշի բրիչը։ Սակայն որքա՜ն արտահայտիչ է ստեղծված նկարը՝ պատկերած մարդիկ վեհ են ու հերոսական՝ իրենց հոգեկան աշխարհով, խորապես ընդգծված է նրանց հումանիստական պաթոսը։ Այդ հերոսները ոչ միայն կենդանի մարդկանց ֆիզիկական կերպարի բնորոշ գծեր են արտահայտում, այլև դարձել են լայն ընդհանրացման բնավորություններ, նրանց միջոցով արտահայտված են մեծ ու խորը գաղափարներ։ Սա արդեն մի նոր որակ էր Քոչարի ողջ նախորդ ստեղծագործության համեմատությամբ։ Իշխողը, գոմինանտը դառնում էր ոչ թե բովանդակազուրկ ձևը կամ գույնը, այլ գաղափարը, որից բխում և որին ենթարկվում էր կատարողական բարձր արվեստը։

Քոչարի նախորդ շրջանի որոշ գործեր հետապնդում էին մի նպատակ՝ ժխտել օբյեկտիվ ռեալականությունը, մաթեմատիկական անալիզի միջոցով իբր տարրալուծել իրը, միաժամանակ այն ցույց տալ իր տարբեր չափումների մեջ։ Սակայն իրականում այդ գործերը հանգում են իրի, այսինքն օբյեկտիվ իրականության ժխտման։ «Սասունցի Դավթի» իր նկարազարդման մեջ Քոչարը արդեն ճիշտ հակառակ նպատակներ է հետապնդում՝ արվեստագետին հատուկ պատկերավոր մտածման, սինթեզի, ընդհանրացման միջոցով հաստատել ռեալ իրականությունը, արվեստը դարձնել գաղափարների տարածման միջոց։ Քոչարի այդ նոր գործերը համակված են խորը հումանիզմի, ազատասիրական ձգտումների գաղափարներով, նրանք փառաբանում են մարդուն կատարելագործող, ազնվացնող աշխատանքը։ Ահա թե ինչու այդ նկարները միանգամից համակում են, վարակում, հիացնում դիտողին։

Իր այդ նոր գործերով Քոչարը ընդհուպ մոտեցավ սոցիալիստական ռեալիզմի արվեստին։ Հետագայում կատարած նրա բազմաթիվ նկարչական կտավները արդեն այդ գիծն են շարունակում և շատ անգամներ նշվել են որպես արժեքավոր ստեղծագործություններ։

✻✻✻

Երվանդ Քոչարը միշտ հանդես է եկել միաժամանակ որպես նկարիչ և քանդակագործ։ Միևնույն արվեստի այդ երկու ճյուղերը կարծես մի տեսակ փոխադարձ մրցման մեջ են նրա մոտ։

Դեռևս 1939 թվականին «Սասունցի Դավթի» հոբելյանական ցուցահանդեսին Քոչարը մասնակցեց Քուռկիկ Ջալալու վրա նստած Դավթի փոքրիկ արձանով։ Այդ աշխատանքը, որ կատարված էր նկարազարդումների հետ միաժամանակ և ստեղծագործական նույն սկզբունքներով, գրավեց ընդհանուրի ուշադրությունը և արժանացավ բարձր գնահատականի։ Կառավարական հոբելյանական հանձնաժողովը որոշում ունեցավ «Սասունցի Դավթի արձանը կանգնեցնել Երևանի կայարանամերձ հրապարակում։ Ներկայացված էսքիզների ընտրության ժամանակ հանձնաժողովը կանգ առավ Քոչարի արձանի վրա։ Որոշվեց ժամանակավորապես գիպսից պատրաստել այդ արձանի մեծադիր օրինակը և հոբելյանական օրերին կանգնեցնել հրապարակում։ Շատ կարճ ժամանակամիջոցում այդ գործը Քոչարը իրականացրեց։ «Սասունցի Դավթի» հոբելյանին եկած հարյուրավոր հյուրերը հիացմունքով դիտեցին այն արդեն հրապարակի վրա։

Միաժամանակ հրապարակում մնալուց հետո արձանը հանվեց, քանի որ այն գիպսից էր։ 1957 թվականին կառավարությունը արվեստագետի առաջ խնդիր դրեց վերականգնել արձանը, այս անգամ արդեն կոփածո պղնձից։

Այսօր պղնձից կոփված արձանը արդեն կանգնած է Երևանի կայարանամերձ հրապարակում։ Նա դարերի մեջ պիտի մարմնավորի հայ ժողովրդի ազատագրական և մարդասիրական մեծ գաղափարները և միաժամանակ անմահացնի արձանը կերտող հեղինակին։

Արձանի բացումից շաբաթներ են անցել, բայց ժողովրդական հոսանքը չի պակասում նրա շրջապատից։ Հարյուրավոր երևանցիներ և այլ քաղաքներից եկած հյուրեր շարունակ խմբված են արձանի շուրջը։ Լսեցեք մոտիկից նրանց հիացական դատողությունները և մի անգամ էլ կհամոզվեք, որ Երևանում կանգնեցված է արվեստի այնպիսի մի կոթող, որն արժանացել է համաժողովրդական ընդունելության։

Ո՞րն է արվեստի այն ուժը, որ հավասարապես կարող է հմայել և ժողովրդի պարզ մարդկանց, և արվեստի նկատմամբ խստապահանջ գեղարվեստագետներին։ Դա դարի ոգին է՝ առաջավոր ու առաջադեմ գաղափարները՝ արտահայտված ռեալիստական պարզ ու լակոնիկ, կատարելագործված միջոցներով։

Ամբողջ աշխարհը ողողված է ձիու վրա նստած սպառազեն զորավարների, արքաների և իշխանների արձաններով, դրանց մեծ մասը աչքի է ընկնում պատկերած անձնավորության՝ հաղթողի գոռոզ ու ինքնահավան նստվածքով ու արտահայտությամբ կամ փքուն ու ճոռոմ դիրքով ու հանդիսայնությամբ։ Ինչքան գայթակղիչ էր արձանագործի համար այդ տրորված ու հեշտ ճանապարհով ընթանալը։ Կամ գնալ այն շաբլոնի ու տրաֆարետի հետքերով, որ ստեղծվել էր մեզ մոտ և տարիներ շարունակ կիրառվում էր անհատի պաշտամունքի հետ կապված գերմարդու կերպար ստեղծելու ապարդյուն ջանքերի հետևանքով։ Չէ որ լեգենդար Դավիթը արտակարգ հատկություններով օժտված մարդ է, նա էլ է սպառազինված, նա էլ է հաղթող։

Քոչարը ընթացավ իսկական արվեստագետին հատուկ նորարարության ուղիով։ Այդ էր պահանջում հենց իր առաջ դրված բարդ խնդիրը՝ ստեղծել մոնումենտալ մի կոմպոզիցիա, որը չէր կրելու պորտրետային, կամ կոնկրետ-մեմուարային բնույթ, այլ արտահայտելու էր սիմվոլիկ-այլաբանական փիլիսոփայական պատկեր, ուր մարմնավորված լինի ժողովրդական լեգենդար հերոսի (անցյալ և ապագա ժամանակների) ամբողջական կերպարը, որը միաժամանակ արտահայտելու է ինչպես ազգային ազատագրման ձգտումը, նույնպես և խաղաղասիրության, ազատասիրության ու հումանիզմի ընդհանրական գաղափարը։

Քոչարին հաջողվել է գտնել կոմպոզիցիայի այնպիսի լուծում, որտեղ լիովին բացահայտված է հայրենասեր և ազատասեր մարդու գեղեցկությունը, վեհությունը, հոգու ուժը, և միաժամանակ կերպարային և հուզական արտահայտություն է ստացել արձանի խորը գաղափարական-փիլիսոփայական բովանդակությունը։

Իր այս նոր գործով Երվանդ Քոչարը կարծես պատասխանել է տեսաբանների այն մշտական վեճին, թե ինչ կերպ կարող է պատմական թեման արտահայտվել սոցիալիստական ռեալիզմի արվեստի մեջ։ «Սասունցի Դավիթ» էպոսի հազարամյա հումանիզմը, հայրենասիրությունը, խաղաղա-

digitised by A.R.A.R.@

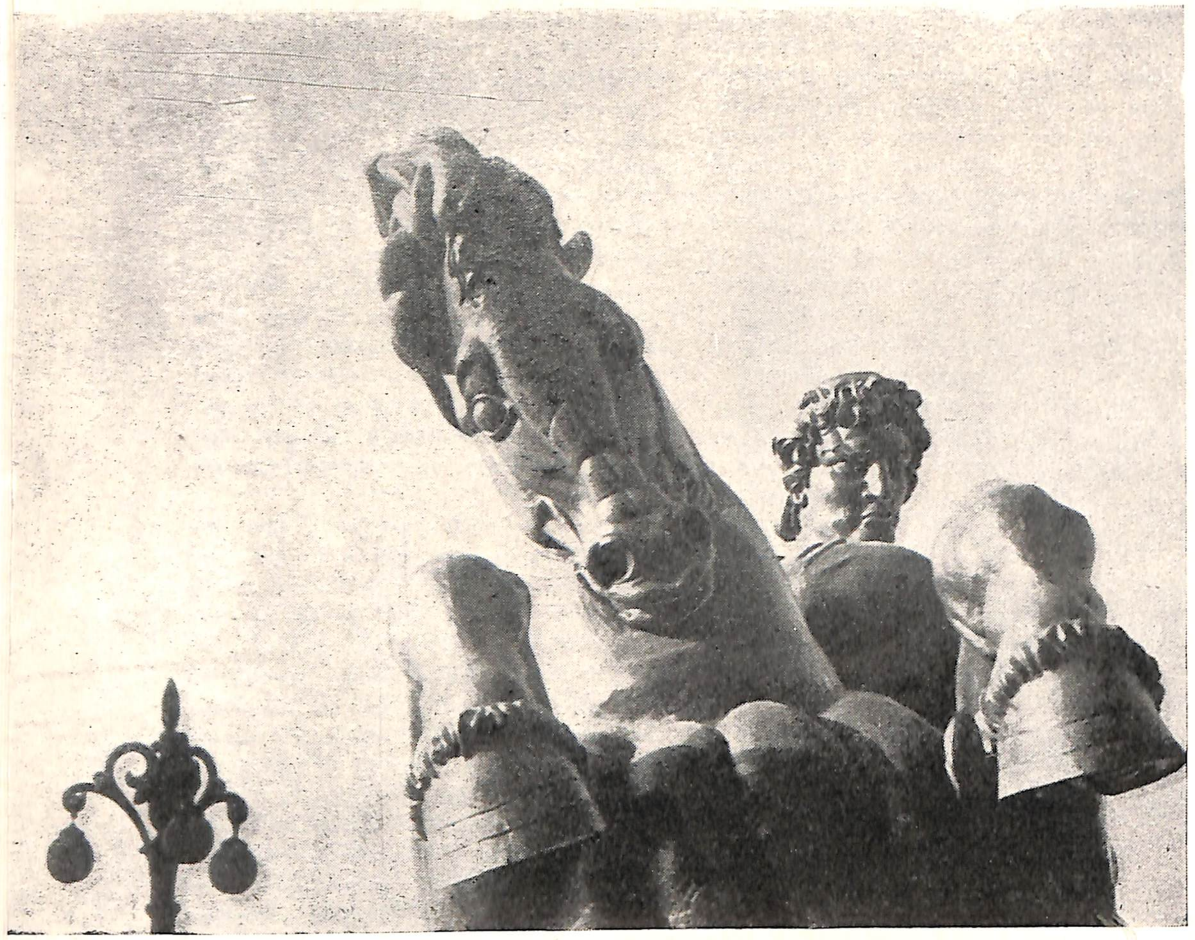

Ծասունցի Դավթի արձանի վերնամասը:
Լուսանկար՝ Նեմրութի

սիրությունը նոր և այժմեական հնչեղություն են ստացել, սոցիալիստական նոր բովանդակությամբ հարստացել։ Դա նախ և առաջ արտահայտված է մոնումենտի ամբողջական հղացման մեջ։ Դավիթը, որը ժողովրդի հավաքական ուժի մարմնացումն է, բարձրացնում է իր Թուր Կայծակին, երբ լցվում է նրա համբերության բաժակը։ Եվ վա՜յ այն ժամանակ ամեն տեսակի հարստահարիչներին ու բռնակալներին, օտարերկրյա զավթիչներին ու պատերազմ հրահրողներին։ Խաղաղասեր է ժողովուրդը, բայց միշտ պատրաստ պահած ունի իր կայծակնյա Թուրը՝ շանթելու համար արդարության ու խաղաղության թշնամիներին։ Սա է նոր մոնումենտի ամբողջական գաղափարը, այդ հիմնական գաղափարին է ենթարկված նրա յուրաքանչյուր մանրամասնություն։ Սասունցի Դավիթը մարմնավորելով իր մեջ հայ ժողովրդի ազատասիրական դարավոր իղձերը, այսօր արդեն սիմվոլացրել է նաև ամբողջ առաջավոր մարդկության և այդ թվում առաջին հերթին սովետական ժողովրդի գաղափարը։ Խաղաղասեր է այդ ժողովուրդը, խաղաղության համար պայքարող անխոնջ մարտիկ, սակայն մշտապես նա կատարելագործում է իր զենքերը, իր Թուր Կայծակին՝ որպեսզի կարողանա արժանի ու արդար հակահարված տալ իր երկրի և իր ազատության վրա ամեն մի ձեռք բարձրացնողի։ Այդ մտքերն են առաջանում արձանը դիտող ամեն մարդու մեջ։

Ուշադրությամբ նայեք արձանի յուրաքանչյուր մանրամասնությանը։ Ահա Դավթի դեմքը, գոռոզության կամ ինքնաբավականության ոչ մի նշույլ։ Պղնձից կոփված է հայրենասեր ու անձնվեր երիտասարդը իր հարուստ հոգեկան ներաշխարհով։ Սակայն որքա՜ն զայրույթ ու արդար ցասում կա արտահայտված նրա յուրաքանչյուր դիմագծի մեջ։ Զայրույթ, բայց ոչ չարություն, չար մարդու դեմք չէ դա։ Դավիթը անսահմանորեն բարի է, անհիշաչար, մարդասեր։ Սակայն նրա դեմքը այսօր մթագնել է միայն արդար զայրույթը։ Պետք է խոշոր արվեստագետ լինել, որպեսզի միևնույն գծերի մեջ կարողանալ արտահայտել իրար հակամետ այդ երկու գաղափարները։ Եվ վարպետության այդ կատարելությանը հասել է քանդակագործի բրիչը։ Իր տիպականությամբ և արտահայտչականությամբ կերպարը սիմվոլի հնչեղություն է ստացել։

Ուշադրությամբ նայեք Սասունցի Դավթի ձիու դեմքին։ Գեղեցիկ է այդ դեմքը, ինչպես ձիու գլուխը ամբողջությամբ վերցված։ Սակայն դա անատոմիական ամենայն մանրամասնությամբ արտահայտված գեղեցիկ ձիու գլուխ չէ։ Դա Սասնա տան իմաստուն Քուռկիկ-Ջալալին է, այն ձին, որ մարդկային լեզվով խոսում է Դավթի հետ, խորհուրդներ տալիս նրան, ինքն էլ լցված է այդ նույն ազնիվ զայրույթով ամեն տեսակի անարդարության դեմ։ Թվում է, թե կատաղի սլացքի մեջ գտնվող կենդանու դեմքը նախ և առաջ պետք է կենդանական վայրի արտահայտություն ունենար, ըմբոստացած իրեն վրա նստողի և իրեն քշողի դեմ։ Բայց այդպիսին չէ արձանի ձին, նրան քշող չկա, նա սանձ չունի և ոչ Դավիթը մտրակ, ձին ինքն է սլանում, լցված թշնամուն ոչնչացնելու արդար զայրույթով։ Տաղանդավոր արձանագործը այստեղ էլ կարողացել է ձիու դեմքի յուրաքանչյուր գծի մեջ արտահայտել բարության և զայրույթի, ըմբոստության և իմաստության իրարամերժ թվացող արտահայտությունները։

Իր գլխավոր ուշադրությունը քանդակագործը կենտրոնացրել է Դավթի և նրա ձիու հոգեբանական բնութագրման, նրանց ներքին մեծ ուժի և նպատակասլացության վրա, դրան ենթարկելով ամբողջ հորինվածքը։ Այդ երկու ֆիգուրների շարժման յուրահատուկ գեղեցկությունն ու ռիթմը, նրանց դինամիկան և թափը լիովին արտահայտում են թշնամուն ջախջախելու նրանց հաստատ վճռականությունը։

Թե՛ Դավիթը և թե՛ ձին հուզական մեծ լարվածություն են կրում իրենց վրա, կենսահաստատ են, հերոսական և լեգենդար ու միաժամանակ խորը մարդկային, լի վեհությամբ և պաթոսով, այդ հասկացողության խիստ ռեալիստական ամենաբարձր իմաստով։ Քանդակագործի ռեալիստական ոճի գերազանց պարզությամբ է արտահայտված այդ ամենը, ձևերի լակոնիզմով, ոչ մի արտաքին կեցվածք, մլատ ու զուսպ պլաստիկ միջոցներով է ստեղծել հեղինակը կոմպոզիցիայի մոնումենտալությունը։ Արձանը գրավում է իր արտաքին էքսպրեսիայով, ծեփանկարման կենդանությամբ։

Հեղինակին հաջողվել է հաղթահարել հըսկայական դժվարություններ՝ ինչպես տեխնիկական այնպես և գեղարվեստական բնույթի։ Այդ կարգի տաղանդավոր լուծումներ են մեծ ձևերի ճիշտ մեկնաբանումը, սիլուետի արտահայտչականությունը, երբ ի՛նչ տարածությունից էլ նայվի մոնումենտը, դիտողի վրա այն ուժեղ էմոցիոնալ տպավորություն է թողնում։ Տեխնիկական շատ հաջող լուծում է ֆիգուրի համոզված դրվածքը երեք կետերի վրա։ Այդ կարգի լուծում է նաև արձանի համար օգտագործված ոչ այնքան սովորական նյութը՝ կոփածո կամ դարբնած պղինձը։ Ճիշտ է գտնված նաև պատվանդան-ժայռի լուծումը, որը կազմում է արձանի օրգանական մասը, սակայն թվում է, թե այստեղ գիտակցված բանական հաշվումները այնքան ճիշտ չեն արված և այդ մասում լրացուցիչ դեռ աշխատանք կա կատարելու։

Սասունցի Դավթի արձան-մոնումենտի կառուցումը Երևանում Երվանդ Քոչարի ստեղծագործական մեծ հաղթանակն է, նրա տրիումֆը, որը շատ ուսանելի է ամենից առաջ այն տեսակետից, որ մի անգամ ևս գալիս է ապացուցելու սոցիալիստական ռեալիզմի մեծ արվեստի ամենահաղթ ուժը։

Ինչքա՜ն տարիներ ի զուր կորցրեց տաղանդավոր արվեստագետը ձևապաշտական, աբստրակցիոնիստական արվեստի ոլորտներում կատարած իր սին որոնումների մեջ։ Իսկական արվեստի մեծ գործ կարողացավ նա ստեղծել միայն վերադառնալով դեպի ռեալիստական ճշմարիտ արվեստը, սոցիալիստական բովանդակությամբ հագեցած արվեստը։

Այդ է գեղարվեստական մնայուն գործեր ստեղծելու միակ ճիշտ ուղին։

***

Սասունցի Դավթի արձան-մոնումենտի կառուցումը Երևանում միաժամանակ մեր ժողովրդի, Հայաստանի կոմունիստների մեծ հաղթանակն է, որ բխում է Կոմունիստական պարտիայի XX-րդ համագումարի պատմական ու մեծ, բարեբեր որոշումների ոգուց։ Այն լենինյան մոնումենտալ պրոպագանդայի հանճարեղ պլանի կենսագործման մի փայլուն արտահայտությունն է։

Աճում ու ծաղկում է մեր հայրենիքի գեղեցիկ մայրաքաղաքը, տարեցտարի ուրախացնում է մեզ իր նոր, լայն փողոցներով ու պողոտաներով։ Ժողովրդական տնտեսության յոթնամյա պլանը առավել հոյակապ հեռանկարներ է բացում Երևանի և մեր մյուս քաղաքների զարգացման համար։

Այդպիսի մոնումենտալ նորանոր արձանների կառուցումը պետք է քաղաքի զարգացման պլանների անբաժանելի մասը կազմի։

Հարուստ իր բովանդակությամբ, կատարման արվեստով ու ճոխությամբ մոնումենտալ արձանների կառուցումը ոչ թե ճարտարապետական ավելորդություն է, այլ կենսական անհրաժեշտություն, մեր գաղափարական հսկա աշխատանքի արտահայտություններից մեկը, ժողովրդի դաստիարակության հզոր միջոցը և այն մշտապես պետք է լինի մեր քաղաքաշինարարների ուշադրության կենտրոնում։

ՀՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Նյութեր
ՀԱՅ ԳԱՂԹԱՎԱՅՐԵՐԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՀԱՅ-ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՀՈՎՀ. ԹՈՓՈՒԶՅԱՆ

Հայ-հունական կապերը սկիզբ են առել հնագույն ժամանակներից, երկու ժողովուրդների պատմության վաղ արշալույսին։ Ստրաբոնի վկայությամբ հայերը հաճախ պտույտներ էին կատարում Հունական (Միջերկրական) ծովի շուրջը։ Հայ վաճառականները մինչև Էգեյան ծովի նավահանգիստներն էին տանում ոչ միայն Հնդկաստանի համեմունքներն ու Չինաստանի մետաքսը, այլև Հայաստանի գինին, մրգեղենները, փայտը և ուրիշ ապրանքներ։

Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքները նպաստեցին հայ-հունական կապերի սերտացմանը։ 334—330 թ. թ. (մ. թ. ա.) մինչև Սիր-Դարիա և Ինդոս Մակեդոնացու կառուցած քաղաք-գաղութներից հունական գիտությունն ու արվեստները լայնորեն ներթափանցում էին նաև Հայաստան։ Հունական գրերի ու լեզվի գործածության պայմաններում հայ ժողովուրդը մոտ յոթ հարյուր տարի սնվել ու ոգեշնչվել է հելլենների բարձր մշակույթի, մասնավորապես գրականության վիթխարի նվաճումներով։

Հայտնի է, որ Արտաշեսը, Տիգրան Մեծը և ուրիշ հայ թագավորներ իրենց դրամների վրա գործ են ածել հունարեն արձանագրություններ։ Աթենքից հրավիրված հույն դերասանները Տիգրանակերտում բեմադրել են Սոֆոկլեսի և Եվրիպիդեսի ողբերգությունները։ Արտավազդը հայոց արքունիքում հունական այնպիսի կրթություն էր ստացել, որ մինչև անգամ գրել է հունարեն լեզվով ողբերգություններ։

Խորենացու ասելով՝ Հայաստանում նոտարական գրությունները լինում էին ինչպես պարսկերեն, այնպես էլ հունարեն լեզվով. «Գիր պարսից և հունաց, որովք այժմ գիւղից եւ գաւառաց, եւս եւ իւրաքանչիւր տանց առանձնայատկութեանց եւ հանուրց հակառակութեանց եւ դաշանց այժմ առ մեզ գտանին անբաւ գրուցած մատեանի, մանաւանդ որ ի սեպհական ազատութեան պայազատութիւն»։

3-րդ դարի վերջերից հայ ուսանողների հոսանք է սկսվում դեպի հունական մշակույթի կենտրոնները։ Փարպեցին պատմում է, որ շատերը «...Թօշակօք եւ հեռագնաց եւ բազմաժամանակեայ դեգերմամբ...» գնում էին Եգեսիա, Անտիոք, Ալեքսանդրիա, Աթենք աշակերտելու նշանավոր հույն իմաստասերների և հռետորների։ Նրանց նպատակն էր ժամանակի հունական գիտությունը ի սպաս դնել հայ մշակույթի զարգացմանը։ Հայտնի է, որ «լի գիտութեամբ հաշյով եւ առաւելեալ յունին» առաջ եկած սերունդը կերտեց մի ամբողջ հարուստ գրականություն, որ ոսկեղենիկ անունն ստացավ։

Կա տեղեկանք այդ ուսանողներից շատերի մասին։ Բարսեղ Կեսարացին, Գրիգոր Նազիանզացին և այլ հայ ուսանողներ աշակերտել են Պարույր Հայկազն կամ Պրոյերեսիոս հռչակավոր հռետորին (273—363 թ. թ.), որն Անտիոքում սովորելուց հետո գրավել էր Աթենքի համալսարանի ամբիոններից մեկը։ Ներսես Ակինյանը ենթադրում է, որ Մեսրոպ Մաշտոցը 380 թ. Անտիոքում աշակերտել է հույն փիլիսոփա Լիբանիոսին, որի համբավը Միջնավոր Արևելքի շատ երկրներից Անտիոք էր ձգում ամեն ազգի ուսանողների։ Կորյունի հաղորդմամբ 413—433 թթ. Եզնիկը, Հովսեփը, Ղևոնդը և ուրիշներ ուղարկվեցին Բյուզանդիոն, «ուր ուսեալք եւ տեղեկացեալք, թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուի»։

4—5-րդ դարերում քաղաքական մի շարք հանգամանքներ նպաստեցին հայ-հունական կապերի առավել սերտացմանը։ Հայոց Արշակունի թագավորներին գահազուրկ անելու հարևան Սասանյան դինաստիայի համառ փորձերի հետևանքը այն եղավ, որ հայ իշխանավորները ապավինեցին հույների օգնությանը։ 334 թ. դաշնագրությամբ Հայաստանի արևմտյան մասը, որը կազմում էր ամբողջ երկրի մեկ հինգերորդը, ընկավ հունական տիրապետության ներքո։ Վարդանանց պատերազմը ևս պակաս դեր չի խաղացել հայ-հունական կապերի ամրապնդման գործում։

Պատմության մեջ եղել են պահեր, երբ իշխող դասակարգերն ի պաշտպանություն իրենց շահերի՝ երկպառակության սերմ են սերմանել երկու ժողովուրդների միջև, հաճախ ստվեր գցել նրանց բարեկամական փոխհարաբերությունների վրա։ Դավանական-կրոնական անիմաստ վեճերի ու տարաձայնությունների ծանր մթնոլորտում հավասարապես տուժել են հայն ու հույնը։ Սակայն, հասարակ ժողովրդի առողջ բնազ-

digitised by A.R.A.R.@